ePublishing

Μακεδονικά

Vol 14, No 1 (1974)

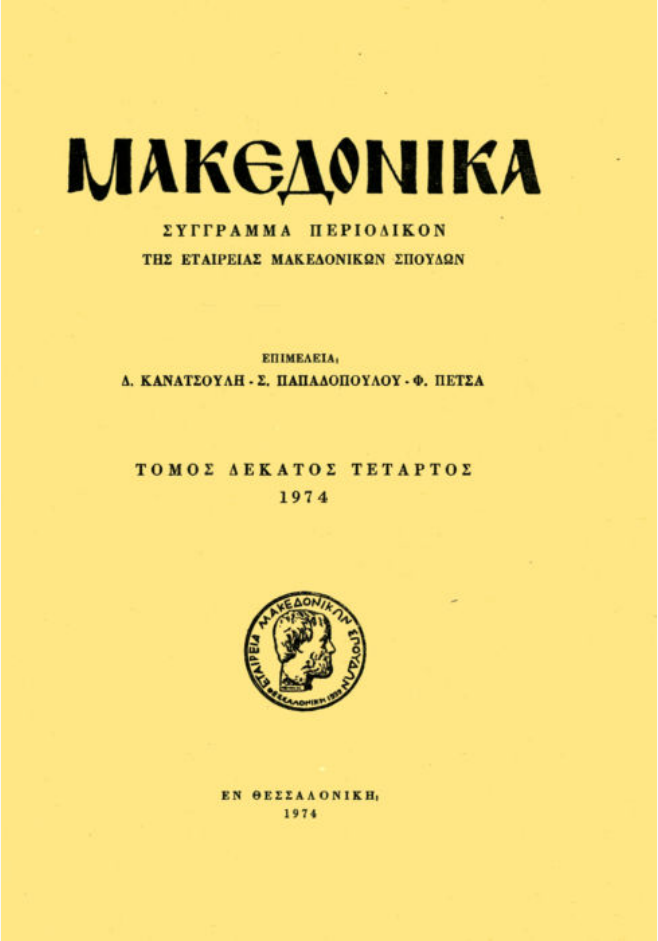

Από την ιδιωτικήν ζωήν ανθρώπων του λαού εις την αρχαίαν Μακεδονίαν

Δ. Κανατσούλης

doi: 10.12681/makedonika.582

Copyright © 2014, Δ. Κανατσούλης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Κανατσούλης Δ. (1974). Από την ιδιωτικήν ζωήν ανθρώπων του λαού εις την αρχαίαν Μακεδονίαν. *Μακεδονικά*, *14*(1), 175–182. https://doi.org/10.12681/makedonika.582

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 09/01/2026 19:42:42

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗΝ ΖΩΗΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Αἱ μακεδονικαὶ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας ὁλονὲν πληθύνονται, ἀποτελοῦν πολύτιμον πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας. Ὑπάρχουν ἐπιγραφαί, ὡς ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι περιέχουν συμβάσεις τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας μὲ ἐξωτερικὰς δυνάμεις ἢ διατάγματα καὶ ἐπιστολὰς αὐτῶν πρὸς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ὑπηκόους των ἢ τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων ἐπ' εὐκαιρίᾳ νικηφόρων ἀγώνων κατὰ εἰσβολέων, ποὺ μᾶς δίδουν πολυτίμους πληροφορίας διὰ γεγονότα τῆς ἐξωτερικῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἡ φιλολογικὴ παράδοσις ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει. Ἀκόμη πολυτιμότεραι καὶ πολυπληθέστεραι εἶναι αἱ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας. Εἰς αὐτὰς δὲ ἀκριβῶς χρεωστοῦμεν τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν σήμερον ἔχομεν περὶ τῆς διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως τῶν μακεδονικῶν πόλεων, περὶ τῶν διαφόρων κοινῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους κ.ἄ. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν ὑπάρχουν καί τινες, πολὺ ὀλίγαι, αἱ ὁποῖαι μᾶς γνωρίζουν ἐπεισόδια καὶ ἱστορίας ἀνθρώπων ἀγνώστων καὶ ἐν πολλοῖς ἀσημάντων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ φιλολογικὴ παράδοσις οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐταὶ εἶναι ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα καί τινες καὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Εἰς ταύτας ἄλλοι ἐκφράζουν τὴν χαρὰν ἢ καυχῶνται δι' ἐπιτυχίαν τινὰ τῆς ζωῆς των, ἄλλοι ὀλοφύρονται διὰ συμφοράν τινα αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων των, ἄλλοι θρηνοῦν τὸν ἄδικον ἢ πρόωρον χαμόν, ἄλλοι, ἰδίως γυναῖκες, αἰτιῶνται τὴν μοῖράν των διὰ τὸν ἄτυχον ἢ μήπω γενόμενον γάμον των καὶ ἄλλοι εὐχαριστοῦν τὸν θεὸν δι' ἀνέλπιστον σωτηρίαν. Εἶναι ὀλίγαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὐταί, ἀλλ' ἐνδιαφέρουσαι καὶ διδακτικαί, δεικνύουσαι τοὺς φόβους καὶ ἀνησυχίας τῶν ἀνθρώπων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων.

Ἔτσι ἀπὸ ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 74/5 μ.Χ. (=*ΒΚΣ*") γνωρίζομεν ὅτι κάποιος Γ. Ἰούλιος Ὥριος ἀνέθεσεν εὐχαριστήριον μνημεῖον εἰς τὸν Θεὸν Ὕψιστον Μέγιστον Σωτῆρα, διότι ἐσώθη ἀπὸ μεγάλον κίνδυνον τῆς θαλάσσης, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγε χάρις εἰς προειδοποιητικὸν ὄνειρον[1]. Ποῖος ἦτο ὁ κίνδυνος οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγεν ὁ ἀναθέτης, δὲν

1. IG X, ἀρ. 67 [Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά», τ. 5 (1963), σ. 75, ὑποσημ. 10 καὶ Μακεδονικὴ προσωπογραφία (συμπλήρωμα), Θεσσαλο-

δηλοῦται εἰς τὴν ἐπιγραφήν. Ὁπωσδήποτε ὅμως θὰ πρέπει νὰ εἶχε συμβῆ ναυάγιόν τι ἢ καταστροφή εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου οὗτος χάρις εἰς τὸ ὄνειρον δὲν ἦτο παρών.

Συχνὰ συναντῶμεν παρθένους εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἵτινες παραπονοῦνται καὶ αἰτιῶνται τὴν μοῖραν, διότι ἠτύχησαν εἰς τὸν γάμον.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βόννης τῆς Δυτικῆς Γερμανίας τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος διεσώθη ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα μιᾶς κόρης ἐκ Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία διεκτραγωδεῖ τὸν ἄτυχον γάμον μὲ ἕνα ξένον καὶ τὴν συνεπείᾳ τούτου ἀπομάκρυνσίν της ἐκ τῆς πατρίδος. Ἡ Θεσσαλονικιώτισσα αὐτή, Ὕλη ὀνόματι, ἀφηγεῖται ὅτι Ἄσιός τις, υἱὸς Βατάλου, προφανῶς στρατιώτης τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, τὴν ξελόγιασε κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ Θεσσαλονίκης μὲ τὰ θέλγητρα τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν παρέσυρεν εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του (Bonna, castra Bonnensia) μακρὰν τῆς πατρίδος της[1]. Ἀπεδείχθη ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι οὗτος ἦτο εὐνοῦχος καὶ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἡ ἄτυχος νέα ἠνείχετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ἐγγάμου βίου της καὶ μόνον μετὰ τὸν θάνατόν της ἀπεκάλυψε τὸ μυστικόν, δώσασα ἐντολὴν τὸ ὑπὸ Ἕλληνος ποιητοῦ στιχουργηθὲν ἐπίγραμμα νὰ ἀναγραφῇ ἐπὶ τοῦ τάφου της.

Πολὺ περισσότεραι εἶναι αἱ παρθένοι, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ ἐπιτύμβιά των θρηνοῦν τὸν πρόωρον θάνατον καὶ τὴν ἀγαμίαν των.

Ἀνώνυμος κόρη ἐκ Δίου τῆς Πιερίας θρηνεῖ, διότι αἱ Μοῖραι καὶ ἡ Λήθη τοῦ κάτω κόσμου τὴν ἔφερον εἰς τὸν Ἅδην, προτοῦ γευθῇ τὸν νυμφικὸν θάλαμον καὶ φθάσῃ εἰς ὥριμον ἡλικίαν, παρθένος δὲ ἄφησε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου[2].

Ἄλλη, ὀνόματι Μεγέθι(ο)ν, μνημονεύεται εἰς οἰκογενειακὸν τάφον τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον, ὅπως φαίνεται, ἐτάφησαν τριῶν γενεῶν μέλη τῆς οἰκογενείας. Καὶ αὐτὴ ὅπως ἡ προηγουμένη λυπεῖται, διότι ἡ Μοῖρα, χωρὶς νὰ λυπηθῇ τὴν ὀμορφιάν της, τὴν ἅρπαξεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας της καὶ παρθένον, προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, τὴν ἔφερεν εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἅδου, ἀφήνουσα τὴν μητέρα της

νίκη 1967, 14, ἄρθρ. 1629]: *Θεῶι Ὑψίστωι /Μεγίστω(ι) Σωτῆρι Γ. Ἰούλιος Ὥριος /κατ' ὄνειρον χρη /ματισθεὶς καὶ σω // θεὶς ἐκ μεγάλου κιν /δύνου τοῦ κατὰ θά /λασσαν εὐχαριστήριον /ἐπὶ ἱερέως /Μ. Οὐητ(τ)ίου Πρόκλου /ἔτους ΒΚΣ'.*

1. IG X, 1026 [Βλ. καὶ Δ ή μ ι τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, Ἀθῆναι 1896, ἀρ. 561. IG XIV, 2566. Βλ. καὶ W. P e e k, Vers-Inschriften, Berlin 1955, τ. I, σ. 309, ἀρ. 1093]: *Θεσσαλονείκη μ[ο]ι /πατρὶς ἔπλετο, οὔν[ομ' Ὑ]/λη μοι· /κἄμ' Ἄσιος Β[ατά]/λοι' ὁὸς φίλτροισι ⟨δ⟩άμ[ασσε]//εὐνοῦχός περ ἐών, καὶ ἄ]-/κυρον ἦν λάχο[ς ἁμόν']/ κεῖμαι δ' ἐνθα⟨δ⟩ε [νῦν τόσ]/σον ἄνευθε πάτρ[ης].*

2. Δ ή μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ 173 [Βλ. καὶ W. P e e k, ἔ.ἀ., 258, ἀρ. 935]: *Μοῖραι καὶ Λήθη με κα /τήγαγον εἰς Ἀΐδαο,/οὔπω νυμφείου /θαλάμου καὶ πα/στάδος ὥρης//[γευσαμένην], / ἀθιγὴς δ' ἔλιπον / φάος ἠελίοιο.*

Ὀλυμπιάδα ἀπαρηγόρητον. Ἡ ἰδία ὅμως εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος παρηγορεῖ τὴν μητέρα καὶ τὰ ἀδέλφια της καὶ συνιστᾷ νὰ παύσουν νὰ στενοχωροῦνται, διότι καὶ εἰς τοὺς νεκροὺς ὑπάρχει ἐν Ἅδου τόπος εὐσεβείας[1]. Ὁ πατήρ της Κάστωρ δὲν μνημονεύεται εἰς τὸ ἐπιτύμβιον ὡς προαποθανών.

Ἀκόμη καὶ γυναίκα ἐλευθερίων ἠθῶν, ἡ Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλα ἐκ Θεσσαλονίκης, λυπεῖται διότι ἀπέθανεν ἄγαμος. Τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τῆς γυναικὸς αὐτῆς ἀνήγειρε λατρευτικός τις σύλλογος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα, οἱ *Θρησκευταί*[2] (2ος αἰών μ.Χ.).

Ὁ Ἅδης δὲν κάμνει ἐξαίρεσιν μεταξὺ πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν, ἀλλ' ὁμοίως πλήττει ἀθώους καὶ μή. Ἔτσι κόρη μονογενὴς ἐκ Λυχνιδοῦ τῆς Δασσαρητίας, καθ' ὅλα ἀξιέραστος καὶ ἐνάρετος, ἀποθνήσκει προώρως καὶ ἀνύπανδρος πρὸς μεγάλην θλῖψιν τῶν γονέων της. Ἕνα ἔμμετρον ἐπίγραμμα ἐκ πέντε διστίχων μᾶς περιγράφει τὴν θλιβερὰν ἱστορίαν τῆς κόρης. Εἰς τὸ πρῶτον δίστιχον ὁ ποιητής, ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν νεκράν, ἐξαίρει τὰς ἀρετάς της, δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς τὴν ὡδήγησεν εἰς τὸ Ἠλύσιον πεδίον. Εἰς τὰ ἑπόμενα τρία ἡ θανοῦσα, ἡ ὁποία μᾶς γνωρίζει τὸ ὄνομά της Ἄπτυριν, ἀφηγεῖται ὅτι οἱ γονεῖς της τὴν ἐμεγάλωσαν μοναχοκόρην καὶ τὴν ἀνέτρεφον ἀρίστην μεταξὺ τῶν νεανίδων. Ἐν τούτοις ἡ μοῖρα τὴν ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν ζωήν, διότι αὐτὸ ἦτο πεπρωμένον. Οἱ γονεῖς της, Ζηνωὶς καὶ Νικόλαος (ἢ Νικολείδης), σπαρασσόμενοι ἀπὸ τὸ φοβερὸν πένθος, ἀνήγειραν πάραυτα τὸ μνῆμά της. Εἰς τὸ τελευταῖον δίστιχον ὁ ποιητὴς πάλιν ἀπευθύνεται πρὸς τὴν νεκρὰν Ἄπτυριν καὶ τὴν παρηγορεῖ λέγων ὅτι θὰ φανῇ μεταξὺ τῶν νεκρῶν κλεινὸν ἀγλάϊσμα, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ζῶντας ἄφησε καλὴν φήμην[3].

---

1. IG X, 628 [Βλ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, «Ἀθηνᾶ», 16 Ἰουλίου 1905, 12. BCH, τ. 37 (1913), σ. 113, 27 W. Peek, ἔ.ἀ., σ. 378, ἀρ. 1275]: α'. *Αἰκουανὴ Ἀντιοχίς, Γεμινίῳ Ὀλυμπίῳ τῷ ἰδίῳ συμβίῳ /καὶ Γεμινία Ὀλυνπιὰς τῷ πατρὶ ἐκ τῶν κοινῶν κόπων,/ μνείας χάριν καὶ ἑαυταῖς ζῶσαι.* / β'. *Ἐλθὲ πέλας καὶ ἄθρησον. ὃς εἶ, ξένε· ἥδε τέθαπτε* (sic) / *εἴδει ἀγαλλομένη ⟨Ν⟩ ἐρατῷ πρὸ γάμου θαλάμοιο.* / / *Ἐνθάδε γὰρ κεῖτε* (sic) *παῖς παρθένος· ἄνθος ἀκμάζων, /πρὶν θαλάμοισι δοθῆναι πικρὴ μ' ἐξήρπασε Μοίρη./Κάστορος ἡ θυγά[τηρ Με]γέθιν δ' οὔνομα ἦν μοι·* / *Ὀλυμπιὰς δὲ μ' ἔτικτε, ἔχ(ε)ιν λύπην μέχ(ρι)/ τοῦ ζῆν. Πέντε καὶ δέκ' ἔτεσιν, μησὶν ὀκτὼ δ' ἐπὶ τούτοις,* / / *ἁρπαχθεῖσα κόρη σπεῦσ⟨α⟩ πύλας Ἀείδου. /'Ἀλλὰ πέπαυσο σὺ μήτηρ, Ὀλυμπιάς, κὲ ἀδελφία, μηκέτι τρύχου·[/Ἔστι γὰρ] ἐν φθιμένοις καὶ τόπος εὐσεβείης.*

2. IG X, 299 [Βλ. καὶ L. Robert, «Hellenica», τ. II (1946), σ. 133, ἀρ. 42. BCH, τ. 64/5 (1940/1) σ. 249. W. Peek, ἔ.ἀ., σ. 299, 1059. Μακαρόνα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά», τ. 2 (1953), πίν. VII, 10]: *Πολλάκι νυ(μ)φευθῖσ' ἀγ⟨ά⟩μοισι / ἐν ἐμοῖς θαλάμοισι τοὔνομα/ μέν μοι ἔην Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυ /ρίλ(λ)α, / ἦν ἐπόθησεν Ἔρως/ διὰ τὴν Παφίην Ἀφροδίτην· /κεῖμαι δ' ἐν τύνβῳ διὰ θρησκευ /τῶν φιλότητα.*

3. Δήμιτσα, ἔ.ἀ., ἀρ. 329: α'. *Ἔντισε κυδαλίμας ἀρετᾶς, πολυήρατε κούρα, /ἦξεν εἰς Ἠλύσιον πεδίον αὐτὸς ἄναξ Κρονίδης.* / β'. *Τηλυγέτην μὲ τοκῆες ἀνέτρεφον ἀλδ⟨ή⟩σκοντες,/Ἄπτυριν ἠῖθέων πάμπαν ἀρειοτέρην.* / *Ἀλλά ⟨με⟩ Μοῖρ' ἐδάμασεν, ἐπεὶ τόδε μόρσιμον ἦεν.* / /*Τύμβον δ' αἴψα γονῆες τεῦξαν ὀδυρόμενοι, /Ζηνωὶς μήτηρ τε πατήρ τε οἱ (;)*

Δεῖγμα φιλοστοργίας ἔναντι τοῦ ἀποθανόντος πατρός του καὶ φιλοπατρίας συνάμα ἀποτελεῖ ἡ πρᾶξις νεαροῦ Ἐδεσσαίου. Οὗτος, ὀνόματι Τίτος, εἰς μικρὰν ἡλικίαν μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν ἀπὸ τὸ Δυρράχιον καὶ ἔθαψεν ἐκεῖ τὰ ὀστᾶ τοῦ πατρός του Καστρικίου Φιλίππου, ὅστις μακρὰν τῆς πατρίδος εὑρισκόμενος ἀπέθανε παρὰ τὸ Ἰόνιον Πέλαγος, διότι τὸ πάτριον ἔδαφος, λέγει, εἶναι γλυκύ, ὄχι μόνον ὅταν ζῇ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Εἰς τὸν ἴδιον τάφον ἐτύμβευσεν ἀργότερον καὶ τὴν μετὰ τὸν πατέρα θανοῦσαν μητέρα του Ἡδαίαν τὴν καὶ Μαρίαν, μνήμων τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τοὺς τροφεῖς του. Εἰς τὸν κοινὸν αὐτὸν τάφον ἐτάφη μετὰ ταῦτα καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύζυγός του Κλαυδία Γράπτη[1]. Τὸ ὄνομα τῆς μητρός του Μαρίας προϋποθέτει ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦτο χριστιανικὴ καὶ ἐνεφορεῖτο ἀπὸ χριστιανικὰς ἀρχάς, ἐξ οὗ καὶ ἡ φιλοστοργία καὶ βαθὺς σεβασμὸς πρὸς τοὺς γονεῖς του (3ος ἢ 4ος αἰ.).

Ἕνας ἄλλος υἱὸς ἀπὸ τὴν Αἰανὴν τῆς Ἐλιμιώτιδος ἐπέδειξε παρομοίαν φιλοστρογίαν πρὸς τὴν θανοῦσαν μητέρα του. Ἀπὸ ἑξάστιχον ἐπίγραμμα τῆς Αἰανῆς τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. μανθάνομεν ὅτι ἡ Ἁδίστα, κόρη τοῦ Βουτίχου, ἀπὸ τὸ Κερκίνιον τῆς Θεσσαλίας ὑπανδρεύθη εἰς τὴν Αἰανὴν τὸν Μενέδημον. Πιθανῶς οὗτος ἦτο ὁ γνωστὸς φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ Καίσαρος, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐβοήθησεν ἐναντίον τοῦ Πομπηΐου (48 π.Χ.) ὡς ἀρχηγὸς (princeps) τῶν περιοχῶν τῆς Ἄνω Μακεδονίας (Caes bell. civ. III, 34, 4). Μὲ τὴν ἐπικράτησιν ὅμως τῶν δημοκρατικῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ἐθανατώθη (44 π.Χ) ὑπ' αὐτῶν (Cic. Philipp. XIII, 33). Καὶ ἐκεῖ, ὅταν ἀπέθανεν, εὗρε τὴν ἀνάπαυσιν τῶν ὁσίων ἐπικηδείων τιμῶν χάρις εἰς τὰς φροντίδας τοῦ υἱοῦ της Φιλίππου. Διὰ τοῦτο, λέγει ὁ ποιητής, αὐτὴ εἰς τὸν Ἅδην ἀνέφερεν εἰς τὸν Κρῆτα Ραδάμανθυν ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν υἱόν της τὴν γλυκεῖαν ἀνταμοιβὴν τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ[2].

Νεικλε... /Ἄμφω θυμοβόρῳ πένθει τειρόμενοι. / γ'. Ἄπτυρι, κλεινον ἄγαλμα καὶ ἐν φθιμένοισι φανείης, /ὥσπερ ἐν ζωοῖς κῦδος ὁπασσαμένα.

1. Δ ή μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 5 [Βλ. καὶ W. P e e k ἔ.ἀ. I, 656, ἀρ. 2036]: α'. *Κα[σ]τρίκιόν με Φίλιππον ἐτύμβευσεν Τίτος υἱὸς / Ἰονίου πελάγους ἄνχι καταφθίμενον· / Ὀστέα δ' ἐνθάδ' ἔνεικεν, ἐπεὶ γλυκὺ καὶ μετὰ μοῖραν, / οὐχὶ μόνον ζωοῖς πάτριόν ἐστ' ἔδαφος. / β'. Ἡδαίαν Εὐκλείας τὴν καὶ Μαρίαν με θανοῦσαν, / μητέρα τὴν ἰδίην υἱὸς ἔθαψε Τίτος, / ὀκτωκαιδεκέτης λειφθεὶς νέος (ὀστᾶ δὲ πατρὸς /εἰσενέθηκέν ἐμοι Δυρραχίου κομίσας), / ἤχι Φίλιππον ἔθαψεν, ἐμὸν πόσιν· ἀλλὰ τροφείων /μνησθεὶς ἀμφοτέροις τύμβον ἔχωσεν ἕνα. / γ'. Ὅς τὸν ἐμὸν παρὰ τύμβον ἄγεις, Τίτον ἴσθι Φιλίππου / πατρὸς Ἐδεσσαίου παῖδά με καὶ Μαρίας. / δ'. πατρίς μεν μοι Ἔδεσσα, τὸ δ'οὔνομα Κλαυδία Γράπτη· / κεῖμαι δ' ἐνθάδ' ἐγώ, σύνγαμος οὖσα Τίτου.*

2. Δ ή μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 214 [Βλ. καὶ AE 1933, 48]: *Ἁδίστας Μενέδημος ἔην πόσις. ἤροσε δ' αὐτὰν /Βούτιχος· Αἰανή, κρύψε καταφθ[ιμέν]αν. /Τίκτε δ' ἐνὶ κλήροις Κερκείνιον· ἐν δὲ Φιλίππου / υἱοῦ τῶν ὁσίων ἀ[ντ]ίασεν κτερέων. / Τοιγὰρ Κ[ρ]ηταιεῖ Ῥαδαμάνθυϊ τοῦτο παρ' Ἀΐδᾳ εἶπεν, ὅτ' ὠδείνων παιδὸς ἔχει χάριτας.*

Ἐὰν τὰ τέκνα εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιδεικνύουν τόσην στοργὴν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς νεκροὺς γονεῖς των, πολὺ ἐντονώτερον ἐκδηλώνεται ἡ ὀδύνη τῶν γονέων, ὅταν χάσουν αὐτά, ἰδιαιτέρως ὅταν εἶναι μονογενῆ καὶ ἀποθνήσκουν προώρως. Ἔτσι εἰς δεκατετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Ὀρεστίδος, τὸ ὁποῖον ἀνέγραψεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ του ὁ πατὴρ Νικάνωρ, θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τοῦ υἱοῦ του μὲ συγκινητικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος: Ὅτι οὗτος ἦτο μονογενὴς καὶ ἀνετράφη εἰς τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς ἐντελῶς μόνος. Ἡ συμφορὰ ὅμως αὐτὴ δὲν συνεκίνησε τὸν Ἅδην, ὅστις ἀντιθέτως τὸν ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν εἰς ἡλικίαν μόλις δώδεκα ἐτῶν, ἀποκόπτων πᾶσαν ἐλπίδα τῶν γονέων, καὶ τὸν ὠδήγησεν ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν τόπον τῶν ἀγάμων νέων καὶ τῶν εὐσεβῶν, κοίτεται τώρα πρὸς μεγάλην λύπην τῶν γονέων του, φίλος δὲ εἰς ὅλους τοὺς ζῶντας. Τέλος, ἂν καὶ πολὺ νέος, τολμᾷ νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμην, ἡ ὁποία βέβαια ἀντεπροσώπευε τὴν πεποίθησιν τοῦ πατρός του, ὅτι οἱ πολῖται πρέπει νὰ ἀποκτοῦν πολλὰ τέκνα, ὥστε, καὶ ἂν κανένα ἀπὸ αὐτὰ ἀποθάνῃ, νὰ μὴ ἀποτελῇ ἡ συμφορὰ αὐτὴ ἀφανισμὸν τοῦ οἴκου καὶ τὸ πένθος εἶναι ἀβάστακτον, ὅπως εἰς τὴν ἰδικήν του περίπτωσιν[1].

Πολὺ συχνότερα συναντῶμεν ἱστορίας ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν μονομάχων, διότι αὐτοὶ ζῶντες ἐπικινδύνως, συνήθως ἀπέθνησκον νέοι. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια των αὐτοὶ καυχῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὰς νίκας των, καί, ὅταν φονεύωνται, δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ τὴν ἤτταν των ἀποδίδουν εἰς τὴν κακὴν μοῖραν ἢ τὴν δολιότητα τοῦ ἀνταγωνιστοῦ.

Ἀπὸ τετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Θεσσαλονίκης γνωρίζομεν ἕνα μονομάχον (ἢ πυγμάχον) ὀνόματι Εὐφράτην, ὁ ὁποῖος ὑπερηφανεύεται ὅτι ἐκέρδισεν ἓξ νίκας καὶ ἐδόξασε τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀπέθανε πολὺ νέος. Παρ' ὅλα ταῦτα θὰ ἐπροτίμα νὰ ζῇ[2].

Ἕνας ἄλλος μονομάχος, ὁ Βίκτωρ Σκευᾶς, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος ἐφονεύθη κατά τινα μονομαχίαν εἰς ἱππόδρομον καὶ ἐτάφη

---

1. ΠΑΕ 1938, 62/3: *Νικάνωρ Νικάνορος, ἥρω[ς]· / Χαῖρε. /Νικάνωρ ἐπὶ παιδὶ τάφον Νικάνορι[τόνδε] /θῆκε· λίθος δ' ἐνέπει ταῦτα παρ[ερχομένοις]//«μοῦνος ἐγὼ πατρὸς καὶ μητέρος ἐν [μεγάροισιν] / θρέφθην, ἀλλ' Ἀΐδης οὐκ [ἀ]λέεινε π[ά]θ[ος,]/ ἀλλά με δωδεκέτηρον ὑπὸ χθονὸς ἤγαγε [παῖδα,]/ ἐλπίδας ἐκκόψας ἡμετέρων τοκέω[ν]· /κεῖμαι δ' ἠθέων τε καὶ εὐσεβέων ἐνὶ χ[ώρῳ] / / πατρὶ μὲν οἰκτρὸς ἐμῷ, πᾶσι δὲ κεῖθι φίλο[ς·] / τοῦτο δ' ἐμῆς γνώμης ἀστοῖς ἔτι νηπιαχ[εύων] / ἐξενέπω: τέκνων λείψανα πολλὰ λιπε[ῖν] / δώμασιν· εἰ γὰρ καί τι παρασφήλειέ [τι]ς αἴσ[ηι, οὔποτ' ἂν ἐν] κραδίῃ πένθος ὅμοιον ἔ[χοι].*

2. IG X, 1019 [Βλ. καὶ K a i b e l, Epigrammata graeca, ἀρ. 945. L. R o b e r t, Gladiateurs 80, ἀρ. 13 καὶ «Hellenica» III, τ. 140. G. K l a f f e n b a c h, «Gnomon», σ. 21 (1949), σ. 321, W. P e e k, ἔ.ἀ., I, 286, ἀρ. 1019]: *Εὐφράτης παῖς ἦλθον, /αἴθ ἑ πλοκαμεῖδες ἐ /πῆσαν· ἑξάκι νικήσας / πατρίδ' ἐπη⟨υ⟩κλέϊσα.*

εἰς τὴν πατρίδα του. Δὲν εἶχε, φαίνεται, συγγενεῖς οὔτε φίλους διὰ νὰ ἐπιμεληθοῦν τοῦ τάφου του. Ἁπλῶς ἐπεστάτησε Κλαύδιός τις Θαλλὸς τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη μὲ τὰ χρήματα, ποὺ ἄφησεν ὁ ἴδιος ὁ νεκρός. Καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἐπιτύμβιόν του δὲν ἀναγνωρίζει ὑπεροχὴν εἰς τὸν ἀντίπαλόν του καὶ παρηγορεῖται μὲ τὴν σκέψιν ὅτι ὁ κακὸς δαίμων τὸν ἐσκότωσεν, ὄχι ὁ ἐπίορκος Πίννας, παρηγορεῖται δέ, διότι ὁ συναγωνιστής του Πολυνείκης ἐξεδικήθη τὸν θάνατόν του, φονεύσας τὸν Πίνναν[1].

Ἄλλος μονομάχος, ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν *ρητιαρίων* (τῶν ἀγωνιζομένων δηλ. μὲ δίκτυον), ὀνόματι Φλαμμεάτης τὸ πρὶν Ζώσιμος, καυχᾶται ὅτι ἀπὸ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ἦτο ἀκατανίκητος, ὅτι ἑπτὰ φορὰς ἐστεφανώθη διὰ τὰς νίκας καὶ ὅτι δὲν ἐφονεύθη ὑπὸ ἀντιπάλου εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μοίρας, οὔτε κατεβλήθη ὑπὸ ἀνταγωνιστοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς βίας. Ἐτάφη ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἑρμιόνης εἰς τὴν Βέροιαν, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἦτο Βεροιαῖος[2].

Ἕνας ἄλλος ἀθλητὴς καὶ παγκρατιαστής, ὀνομαζόμενος Αἴλιος Νέπως, μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος μ.Χ. Καὶ αὐτὸς καυχᾶται διὰ τὰς πολλαπλᾶς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, ποὺ ἔδρεψεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀνέθηκε ζῶν εἰς τοὺς γονεῖς του. Ἀπέθανεν εἰς πολὺ νεαρὰν ἡλικίαν (13 ἐτῶν), δὲν ἀναφέρεται ὅμως ἂν τοῦτο ἐπισυνέβη κατά τινα ἀθλητικὸν ἀγῶνα ἢ ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Τὸ μνημεῖον ἀνήγειραν οἱ γονεῖς του Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν[3].

Πολὺ συγκινητικὴ καὶ τραγικὴ εἶναι ἡ ἱστορία δύο νεαρῶν ἀδελφῶν ἐκ Γαλατίας καὶ τοῦ θείου των, ἡ ὁποία μᾶς παραδίδεται ἀπὸ ἐπιτύμβιον τῆς Ἐδέσσης. Ἕνας ἀξιωματοῦχος Ρωμαῖος, ὁ Φλάβιος Γέμελλος, ὅστις ἦτο

---

1. IG X, 1035 [Βλ. καὶ Δ ή μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 562. «Bull. inst. arch. Bulg.», τ. 4 (1926/7) σ. 93. IGR I, 701. L. R o b e r t, Gladiateurs 94, 34. «Θρακικά», τ. 6 (1935), σ. 164/5]: *Βίκτωρ Σκευᾶς ἐνθάδε κεῖμαι, /πατρὶς δέ μου Θεσσαλονίκη· / ἔκτεινέ με δαίμων, οὐχ ὁ ἐπίορκος / Πίννας· μηκέτι καυχάσθω. / Ἔσχον ἐγὼ σύνοπλον / /Πολυνείκην, ὃ]ς κτείνας Πίνναν / ἐξεδίκησεν ἐμέ. Κλ(αύδιος) Θαλλὸς /προέστη τοῦ μνημείου ἐξ ὧ[ν] κατέλιπεν.*

2. BSA, τ. 8 (1911/2), σ. 158, 30 [Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1955, ἀρ. 1460]: *Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσι /μος πρῶτος πᾶλος ῥητιαρίων /* ΠΚ *ἐκ παιδὸς ἄλ(ε)ιπτος ἐνθά /δε κεῖμε* (sic), *παροδεῖτα· θνήσκω οὐ /χ ὑπ' ἀντιπάλου, ἀλλὰ ὑπὸ βία[ς?] / ἑπτὰ στεφανωθείς, ἡττῶμε* (sic) *οὐχ ὑπ' ἀντιδίκου, ἀλλὰ ὑπὸ βίας. / Ἑρμιόνη Φλαμμεάτῃ τῷ πρὶν / Ζωσίμῳ ἀνδρὶ ἐκ τῶν ἑαυτῆς /μνίας χάριν· ἐὰν δέ τις ταύ /τὴν τὴν στηλίδα κατα /στρέψῃ ἢ κακόν τι ποιήσῃ / δώσι εἰς τὸ ταμ(ε)ῖον* * (=δηνάρια) *βφ'* (=2.500).

3. IG X, 464 [Βλ. καὶ J.H. St., τ. 8(1887). σ. 366/7, ἀρ. 9. Δ ή μ ι τ σ α, ἔ.ἀ., ἀρ. 397. Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 42]: α'. *Αἰλίῳ Νέπωτι / Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν / τῷ τέκνῳ μνείας χάριν. /* β'. «*τίς πατρὶς ἐστί σοι;*» «*ἥδε*· «*Νέπως /ὄνομα ἐστί σοι;*» «*ἔστιν, /πατρὸς Ἀβασκάντου, δωδεκέτης γενόμαν*». «*Τί στέφος ἐν τύμβοις;*» «*Νικηφόρον, οὐκ ἀδαὴς γὰρ /πανκρατίων γενόμην, οὐδὲ πάλης ἱερᾶς· / στεφθεὶς δ' ἐν πάτρῃ τόσσους ἀνέθηκα τοκεῦσι / πρὶν στεφάνους, οὓς νῦν ἀνέλαβον τεθνέως*».

κόμης εἰς τὴν Μακεδονίαν (ἄγνωστον πότε) καὶ ἔφερε τὸν τιμητικὸν τίτλον v(i)r p(erfectissimus) (=διασημότατος), διαμένων πιθανώτατα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν ἀδελφήν του, νὰ τοῦ στείλῃ ἀπὸ τὴν μακρινὴν Γαλατίαν τὰς δύο θυγατέρας της, τὴν Macusa Mucer 22 ἐτῶν καὶ τὴν Victoria ἢ Valeriola 14 ἐτῶν, φλεγόμενος ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἰδῇ καὶ χαρῇ τὰς ἀνεψιάς του. Πράγματι αὐταί, ἀφοῦ διέσχισαν διαφόρους χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν, ὅπου ἤσκει ἐξουσίαν τινὰ ὁ θεῖός των, καὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν του. Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπί τινα χρόνον, ἴσως καθ' ὅλον τὸ θέρος, καὶ κατόπιν ἐπέστρεψαν διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, τῆς Ἐγνατίας, τὴν ὁποίαν διήνυσαν προηγουμένως καὶ ἴσως μὲ τὴν κρατικὴν ἅμαξαν, εἰς τὸν τόπον τῶν γονέων των. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν Ἔδεσσαν ὑπὸ τοῦ θείου των, ὅστις ἔδωσε καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀνεγερθῇ τὸ μνῆμα (memoria) δι' αὐτάς[1]. Τί συνέβη καὶ ποία ἡ αἰτία τοῦ θανάτου οὐδεμία νύξις γίνεται. Ἂν ἦτο ἀτύχημα ἢ βίαιος θάνατος, δὲν θὰ παρέλειπεν ὁ ἀναθέτης τοῦ μνημείου νὰ τὸ σημειώσῃ. Μᾶλλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ κόραι αὐταὶ τοῦ βορρᾶ ἐταλαιπωρήθησαν κατὰ τὸ μακρινὸν καὶ ἐπίπονον ταξίδι, διασχίσασαι ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας ἑνὸς τόπου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐμαστίζετο ὑπὸ τῆς ἐλονοσίας. Ἴσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς των ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ καὶ ὅταν διήρχοντο ἀπὸ τὴν ἑλώδη περιοχὴν τῆς Πέλλης προσεβλήθησαν ἀπὸ ἑλώδη πυρετὸν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ σταθμεύσουν εἰς τὴν Ἔδεσσαν, σημαντικὸν σταθμὸν τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναρρώσουν καὶ ὑπέκυψαν εἰς τὸ μοιραῖον (munus fati). Ὁ δυστυχὴς Γέμελλος θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἀπαρηγόρητος καὶ θὰ ᾐσθάνετο βαθεῖαν τύψιν, διότι ἔγινεν ἡ αἰτία νὰ χαθοῦν αἱ ἀνεψιαί του εἰς τὴν Ἔδεσσαν. Τοῦτο διαφαίνεται καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συνταχθὲν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀποπνέει εἰλικρινῆ τρυφερότητα καὶ θερμὴν οἰκογενειακὴν ἀγάπην.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

1. BCH, τ. 24 (1900), σ. 5 42, ἀρ. 1 (Βλ. καὶ D e s s a u, Inscriptiones Latinae Selectae, ἀρ. 8454): Bonae memoriae Macusae/Mucerisann. XXII et Victoriae/sive Valerio[l]ae ann. XIIII, quae/ob desiderium avunculi eorum (sic) /Fl(avii) Gemelli v(iri) p(erfectissimi), comitis, ab ultima// Gallia per diversa loca provin/ciarum ad provinciam Macedo/niam venerunt, [i]bidemq(ue) post am/plexum eius et completa cupiditate/amoris in civitat(e) Edessensi fati mumus/ complerunt; quibus memoratus /vir laudabilis ut cognoscere/tur iussit eis memoriam f[i]eri.

RÉSUMÉ

D. Canatsoulis, De la vie privée des hommes du peuple en Macédoine ancienne.

Par certaines inscriptions macédoniennes, qui sont pour la plupart épigrammes funéraires, sont mentionnés différents incidents et événements de la vie privée des hommes du peuple, inconnus et insignifiants, qui indiquent les inquiétudes et les craintes des hommes des classes populaires.

Par exemple dans une dédicace un Thessalonicien remercie le dieu, parce qu'il est sauvé du peril de la mer grâce à un songe, qu'en le provenit. Sur les autres inscriptions des jeunes femmes se lamentent pour la mort prématuré et le mariage malheureux ou leur celibat, sur les autres inscriptions les parents sont inconsilables pour le perte de leur fils unique ou leur fille, mais aussi les enfants montrent toute leur tendresse et l'attachement a leurs parents morts. Les gladiateurs, qui vivaient dangereusement, se vantent dans les épitaphes pour leurs luttes et leurs victoires, mais ils ne reconnaisent pas la supériorité des adversaires. La plus émouvante histoire est celle de deux soeurs de Galatie et de leur oncle. Les nièces sont venues de Galatie lointaine chez leur oncle, un dignitaire romain (comes) en Thessalonique, après son appel pour le voire et satisfaire son desir, mais elles étaient malades à leur retour et sont morts à Édesse, où elles sont enseveli avec grande douleur par l'oncle.